

RAQAMLI INFLYATSIYA: ZAMONAVIY IQTISODIYOTDA YUZAGA KELAYOTGAN YANGI XAVFMI?

Kurbanov Dilshod Raufovich

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki
“Inspeksiya departamenti”, Bosh inspektori

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy iqtisodiyotda shakllanayotgan yangi hodisa — raqamli inflyatsiya tushunchasi chuqur tahlil qilinadi. Muallif raqamli texnologiyalar, xususan, elektron savdo, kriptovalyutalar, sun'iy intellekt va markaziy banklarning raqamli valyutalari (CBDC) inflyatsiyaga qanday ta'sir qilayotganini o'rganadi. Maqolada ilg'or xalqaro iqtisodchilarning nazariy qarashlari (C. Borio, J. Bullard, C. Lagarde, N. Roubini, A. Bailey) tahlil etilib, raqamli inflyatsiyani keltirib chiqaruvchi asosiy omillar ochib berilgan. Shuningdek, tarixda banklar orqali yuzaga kelgan yirik xalqaro moliyaviy inqirozlar jadval ko'rinishida keltirilib, ularning sabablari va qarshi qo'llanilgan strategiyalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: raqamli inflyatsiya, kriptovalyuta, CBDC, sun'iy intellekt, monetar siyosat, e-commerce, moliyaviy inqiroz, narx barqarorligi, raqamli iqtisodiyot, texnologik deflyatsiya, bank tizimi.

Raqamli transformatsiya iqtisodiyotning barcha jabhalariga chuqur kirib bormoqda. Elektron savdo, sun'iy intellekt, bulutli hisoblash, raqamli valyutalar kabi yangi texnologiyalar nafaqat qulayliklar yaratmoqda, balki iqtisodiy muvozanatga yangicha ta'sir o'tkazmoqda. Ayniqsa, "raqamli inflyatsiya" atamasi oxirgi yillarda ilmiy doiralarda ko'p muhokama qilinmoqda. Bu klassik inflyatsiya nazariyasiga raqamli iqtisodiyot kontekstida yangicha yondashishni taqozo etmoqda. Ushbu maqolada raqamli

inflyatsiyaning mazmuni, sabablari, iqtisodiy oqibatlari va ilg'or olimlarning nazariy yondashuvlari tahlil qilinadi.

Raqamli inflyatsiya — bu raqamli texnologiyalar ta'sirida yuzaga keladigan narx o'zgarishlari jarayonidir. Bu atama hali rasmiy iqtisodiy darsliklarda mustahkam o'rin olmagan bo'lsa-da, real iqtisodiy amaliyotda u o'zini namoyon qilmoqda. Raqamli xizmatlar bozorida monopoliyalar shakllanishi, sun'iy narx belgilash va valyuta suverenitetining yo'qolishi kabi omillar inflyatsion xavflarni kuchaytirmoqda. Xususan, kriptovalyutalar va markaziy banklar raqamli valyutalarining (CBDC) kengayishi monetar siyosat vositalarini qayta ko'rib chiqishni talab etmoqda.

Ilg'or iqtisodchilar raqamli inflyatsiyani turlicha tahlil qilmoqdalar. Masalan, Bank for International Settlements (BIS) iqtisodchisi Claudio Borio raqamli texnologiyalar global deflyatsion bosimni kuchaytirayotganini ta'kidlaydi. Uning fikricha, elektron savdo va raqamli xizmatlar tannarxni pasaytiradi, bu esa narxlarning o'sishini sekinlashtiradi. Biroq u kriptoaktivlar va markaziy banklar raqamli valyutalari (CBDC) monetar siyosatga noaniqlik kiritishini, bu esa yangi inflyatsion xavflar paydo bo'lishiga olib kelishini e'tirof etadi[1].

James Bullard, St. Louis Federal Reserve prezidenti sifatida, raqamli valyutalar inflyatsiyani boshqarishda mavjud monetar instrumentlar samaradorligini pasaytirishini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, markaziy banklar raqamli iqtisodiyotda pul massasini nazorat qilishda muammolarga duch kelmoqda. Bu holat inflyatsion bosimni to'g'ri baholash va boshqarishda yangi algoritmik yondashuvlar ishlab chiqishni talab qiladi [2].

Yevropa Markaziy banki rahbari Christine Lagarde raqamli yevro orqali monetar siyosat tezkorlashtirilishini qo'llab-quvvatlasa-da, bu inflyatsiyani beqarorlashtiruvchi omilga aylanishi mumkinligini tan oladi. Nouriel Roubini esa “Techflation” tushunchasini ilgari surib, raqamli platformalarning (Amazon, Google, Apple va boshqalar) narxlar ustidan haddan tashqari nazorat olib borishini inflyatsion xatar deb baholaydi. Shuningdek,

Andrew Bailey (Angliya Markaziy banki) fikricha, raqamli valyutalar tufayli klassik inflyatsiya indeksleri o'z dolzarbligini yo'qotmoqda va yangi o'lchov metodologiyalar ishlab chiqilishi lozim[3].

Raqamli inflyatsiyaning shakllanishida birinchi navbatda e-commerce va raqamli platformalarning narx siyosatini markazlashtirishi muhim rol o'ynaydi. Amazon, Alibaba kabi global elektron savdo gigantlari narxlarni sun'iy ravishda past yoki yuqori darajada ushlab turish imkoniga ega bo'lib, bu bozor tamoyillarining buzilishiga olib keladi. Natijada raqobat muvozanati buziladi, bu esa ayrim tovarlar va xizmatlar narxining sun'iy o'sishiga yoki haddan ortiq pasayishiga sabab bo'ladi. Monopoliya darajasiga yaqinlashayotgan texnologik kompaniyalar narx shakllantirishda hukmron mavqega ega bo'lib, iqtisodiy muvozanatni izdan chiqaradi.

1-jadval

Banklar orqali yuzaga kelgan inflyatsion inqirozlar tahlili

№	Yili	Inflyatsiya turi	Mamlakat	Oqibatlari	Ko'rilgan choralar	Yondashuv
1	1929-1939	Deflyatsiya	AQSH (Global)	Banklar qulashi, ommaviy ishsizlik, xalqaro savdo keskin kamaydi	New Deal siyosati, davlat xarajatlari oshirildi, islohotlar qilindi	Keynesian model (J.M. Keynes)
2	1997-1999	Valyuta inflyatsiyasi	Janubi-Sharqiy Osiyo	Valyuta qadrsizlandi, banklar qulab tushdi, investorlar chiqib ketdi	IMF yordam paketlari, foiz stavkalari oshirildi, valyuta intervenatsiyasi	IMF stabilizatsiya strategiyasi
3	2001-2003	Deflyatsiya + aktiv pasayishi	Argentina	Bank ishonchi yo'qoldi, kapital qochdi, valyuta qadrsizlandi	Pesoning dollar bilan bog'lanishi bekor qilindi, bank operatsiyalari	Dual exchange rate modeli

					muzlatildi	
4	2007–2009	Aktivlar 'pufagi'	AQSH	Ipoteka bozori quladi, banklar likvidlik inqiroziga uchradi	TARP dasturi, FED tomonidan aktiv sotib olish, foiz stavkalari pasaytirildi	Dodd-Frank Act, Quantitative Easing (QE) modeli
5	2010-2015	Suveren qarz inqirozi	Gretsiya (Yevrozonada)	Davlat qarzi portladi, banklar likvidliksiz qoldi, ishsizlik kuchaydi	ECB kreditlari, byudjet kesishlari, soliq islohotlari	Troika yondashuvi (IMF, ECB, EC monitoring modeli)
6	2018-2020	Valyuta inflyatsiyasi	Turkiya	Lira qadrsizlandi, inflyatsiya > 20%, bank qarzlari o'sdi	Foiz stavkalari oshirildi, valyuta nazorati kuchaytirildi	Valyuta intervensiyasi, Markaziy bank mustaqilligi
7	2020-2022	Ta'minot inflyatsiyasi	Global (COVID-19)	Ta'minot uzilishi, bank kreditlari kamaydi, inflyatsiya keskin oshdi	Foiz stavkalari nolga tushirildi, banklarga likvidlik berildi	QE modeli + MMT (Modern Monetary Theory)
8	2022-2024	Narx inflyatsiyasi	Global (Ukraina mojarosi ta'siri)	Energiya narxi oshdi, bank rentabelligi pasaydi	Foiz stavkalari oshirildi, subvensiyalar, bank zaxiralari kuchaytirildi	Supply-side yondashuvi va ECB tightening strategiyasi

Ikkinchidan, kriptovalyutalarning beqarorligi va spekulyativ xususiyati inflyatsiya ko'rsatkichlariga ta'sir ko'rsatmoqda. Bitcoin, Ethereum kabi raqamli aktivlar qiymatining keskin o'zgarishi nafaqat investorlar uchun xavf tug'diradi, balki markaziy banklarning valyuta siyosatini ham murakkablashtiradi. Shu bilan birga, CBDC (Central Bank Digital Currency) kabi rasmiy raqamli valyutalarning joriy etilishi bilan naqd pul muomalasi

qisqarib, pul aylanishi dinamikasi o'zgaradi. Bu holat inflyatsiyani prognoz qilish va boshqarishda mavjud vositalarning samarasini kamaytiradi.

Uchinchidan, sun'iy intellekt (AI) va avtomatlashtirish ishlab chiqarish tannarxini kamaytirishi mumkin, ammo bu jarayon xizmatlar sektorida mehnat narxini sun'iy oshirishga olib keladi. Natijada, mahsulotlar arzonlashayotgan bir paytda xizmatlar narxi o'sadi – bu inflyatsiyaning tarkibiy o'zgarishidir. Ayniqsa, raqamli texnologiyalarga asoslangan monopoliyalarning kuchayishi (masalan, Google, Microsoft, Meta) bozorda narx belgilashda asimmetrik axborot ustunligi hosil qiladi. Bu esa narxlar ustidan muvozanatsiz va yagonalashtirilgan nazorat o'rnatilishiga olib keladi, natijada yangi turdagi inflyatsion muvozanatsizlik yuzaga keladi.

Raqamli inflyatsiya — bu zamonaviy iqtisodiyotda tobora kuchayib borayotgan yangi tahdiddir. U klassik inflyatsiya sabablari bilan farqlanadi va o'ziga xos nazorat mexanizmlarini talab qiladi. Raqamli texnologiyalar imkoniyat manbai bo'lishi bilan birga, moliyaviy beqarorlikni ham kuchaytirishi mumkin. Shuning uchun har bir mamlakat markaziy banki raqamli valyutalar va texnologik omillarni monetar siyosatga integratsiya qilishda ehtiyotkorlik bilan harakat qilishi lozim. Yaqin yillarda bu mavzu ilmiy doiralarda yanada chuqur o'rganilishi va mustaqil nazariy maktablarga asos bo'lishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Borio C. Technological innovation and monetary policy // BIS Working Papers. – 2021.
2. Bullard J. Central Banks and the Digital Future. – St. Louis FED, 2021.
3. Lagarde C. The Future of Money // ECB Forum. – 2022.; Roubini N. Ten Megathreats // Project Syndicate. – 2020.; Bailey A. Speech at BoE Annual Conference. – 2021
4. Бобожонова З. Эффективность использования технологии «Фишбоун» на последней стадии добычи нефти и на нефтегазодобывающих предприятиях (на примере работы, проведенной Управлением «Мубарак НГЧК» на Бухарском месторождении) // Общество и инновации. – 2022. – Т. 3. – №. 6. – С. 36-44.